

Govor ob Dnevu Pravne fakultete v Ljubljani 2021

Spoštovani gospod dekan, spoštovane kolegice in kolegi študentje in učitelji, spoštovani prijatelji fakultete, visoki gostje,

Pravna fakulteta je nastala v prelomnem času, ko sta se rušila stari svet in red in so se odpirala nova, dotlej neznana obzorja. Snovalci pravnega reda nove države so se soočali z dilemo revolucija ali evolucija. V svojem znamenitem nastopnem predavanju se je Leonid Pitamic, kot vemo, izrekel za pravno kontinuiteto in za nadgrajevanje obstoječega. Zato ob nastanku nove države ni bilo dvoma, kaj naj bo cilj pravnega študija in katere so kakovosti, ki označujejo dobrega pravnika. Nobenega dvoma tudi ni bilo, kako je te kakovosti mogoče doseči. Zato učiteljem, ki so se pred prihodom na fakulteto izkazali na najodgovornejših mestih v sodstvu in na univerzah nekdanjih velikih držav ni bilo težko prilagoditi svojih izkušenj in znanja novim razmeram in vzgajati pravnikov za tvorno delo v njih. Čeprav je tudi v teku prvega stoletja obstoja fakultete prihajalo do vsiljenih reform študijskega procesa, so ostajali temeljni parametri nespremenjeni. Hujšo motnjo sta poleg kadrovskega posegov predstavljali predvsem (na srečo neuspešna) uvedba stopenjskega študija in (žal uspešna) bolonjska reforma, ki je razdelila celoviti pravni študij na dva dela.

Ob svojem nastanku se je fakulteta soočala predvsem z materialnimi problemi. Tako rekoč iz nič je bilo treba najti prostore in predvsem knjižnico, ki je bila tisti čas glavno orodje in laboratorij za vzgojo mladih pravnikov in za raziskovalno delo. Danes po zaslugi tekočega javnega financiranja visokega šolstva in gospodarnega ravnanja vodstva fakultete materialnih problemov praktično ni oziroma ne ogrožajo temeljne dejavnosti.

In če sta nastanek fakultete pred sto enim letom spremljala nezlomljiv optimizem in prepričanje, da je uspeh edina opcija, se danes v optimizem zajedata negotovost in strah pred prihodnostjo. Nihče namreč ne ve, kako bodo na pravni študij in delo pravnikov vplivale tehnične novosti, zlasti umetna inteligenca in kakšne bodo posledice enoletnega umika v virtualne učilnice. Predvsem ne vemo ali ne bodo nekateri zunaj fakultete videli v takem načinu trajne rešitve prostorskih in materialnih problemov visokega šolstva.

Žal tudi stoprvo leto nepretrganega delovanja Pravne fakultete, ki že nekaj časa ni več edina slovenska pravna fakulteta, zaznamuje kriza. Čeprav ni posledica vojne ali gospodarskega zloma in zato (še) ni načela materialne substance družbe, je z vidika nadaljnje usode pravnega in visokošolskega študija nasploh verjetno hujša kot tista po koncu prve svetovne vojne. Tudi ob nastanku fakultete je divjala pandemija. Kljub temu, da je smrtonosnost današnje pandemije bistveno nižja od smrtonosnosti takratne španske gripe, se zdi, da bo veliko globlje zaznamovala visokošolsko izobraževanje oziroma pravni študij in življenje fakultete.

V času, ko je bilo iz zdravstvenih razlogov treba omejiti stike med ljudmi na minimum, nas je pred polnim zastojem pedagoške dejavnosti rešila možnost virtualnega komuniciranja. Pedagoško in tudi raziskovalno delo sta, ker ni bilo druge rešitve, vstopila v brezmejni virtualni svet. Pandemija je močno pospešila proces, ki se je začel že pred tem in se bo brez dvoma nadaljeval tudi po koncu pandemije. Kje se bo končal, ne ve nihče. Eno od pomembnih vprašanj, ki se zastavljajo v tem trenutku, je, ali bomo zmogli najti tisto srednjo pot, ki bo znala in zmogla povezati in izrabiti dobre plati informacijskih tehnologij in virtualnega načina študija s tradicionalnim.

Tehnične možnosti, ki omogočajo študij na daljavo, nadomeščajo fizične knjižnice z virtualnimi, omogočajo strojno izdelavo pogodb, tožb ipd., pomenijo povsem nov izziv, hkrati pa vnašajo negotovosti in zastirajo obzorja nadaljnjega razvoja pravnega študija in pravnega

poklica. Tej negotovosti se pridružuje okoliščina, ki je pred sto leti ni bilo. Danes smo del globaliziranega sveta. Zato vprašanja, ki se nam zastavljajo, niso lokalna ali regionalna, temveč globalna. Zaradi tega je naša možnost, da bi jih reševali samostojno, nujno omejena.

Kot ugotavljata ustanovitelj svetovnega gospodarskega foruma v Davosu Klaus Schwab in Thierry Malleret, v knjigi *Covid 19: The Great Reset*,¹ ki je izšla lansko leto, bo pandemija pospešila proces virtualnega izobraževanja. Po eni strani se bodo odpirale nove tehnične možnosti, ki bodo omogočale nove kakovosti in hkrati zmanjševale stroške, po drugi strani pa bo naraščal pritisk na institucije, ki bodo vztrajale pri tradicionalni obliki študija. Zlasti univerze, ki zaračunavajo šolnino, bodo morale študentom zadovoljivo pojasniti, v čem je resnična dodana vrednost tradicionalnega načina pouka s fizično navzočnostjo. Ena od možnosti, ki jo vidita avtorja, je hibridni model, v katerem bo vsaj del študijskega procesa potekal virtualno. Ob tem po njunem mnenju, ne more biti dvoma, da bo izobraževanje v času po pandemiji vsaj delno virtualno.

O virtualni prihodnosti izobraževanja razpravljajo tudi številni drugi avtorji.² Ugotavljajo, da postaja ta možnost, ki se je začela kot izhod v sili, model izobraževanja za prihodnost, saj zmanjšuje stroške, širi doseg in je predvsem varna pred recesijo in novo pandemijo.³ Ni si težko predstavljati, da bodo v gospodarski krizi, ki bo verjetno sledila trenutni pandemiji, tudi izvršilne oblasti v želji po zniževanju stroškov spodbujale uvajanje virtualnega načina študija na javnih visokošolskih zavodih. Cenejša namreč ne bo samo izvedba. Dolgoročno se bodo zmanjšali tudi stroški za infrastrukturo, študentske domove, študentsko prehrano itd. Čeprav izgleda vrnitev v klasični način študija po koncu pandemije preprosta, temu zagotovo ne bo tako.

Ko beremo različne predloge o tem, kako bi bilo treba narediti sistem izobraževanja bolj robusten in odporen na različne krize, se zdi, da smo na pragu usodnih premikov. Kaže, da se je pot v prihodnost nevarno zožila. Morda celo obstaja nevarnost, da smo se znašli v slepi ulici. Neredki menijo, da bi morala informacijska tehnologija, ki nam pomaga ohranjati študijski proces v trenutni pandemiji, prevzeti vodilno vlogo v sistemu izobraževanja. Po mnenju nekaterih futurologov naj bi v ne tako daljni prihodnosti s pomočjo tehnologije odkrivali nadarjenost in usmerjali bodoče študente v ustrezne smeri izobraževanja, z njeno pomočjo bi lahko posredovali pouk v najbolj odročne kraje, s pomočjo umetne inteligence človeške učitelje dopolnili in morda postopoma nadomestili z nezmotljivimi roboti, ki ne bi poznali utrujenosti, neprimerne vedenja ali pristranskosti, temveč bi se sistematično osredotočali na podajanje snovi, ocenjevanje znanja ipd. Čeprav ne vemo, ali in kdaj se bodo uresničile tovrstne napovedi, se moramo resno soočiti z možnostmi, ki jih prinašajo. Da ne bomo le objekt novih procesov, moramo predvsem vedeti, kaj želimo in na kakšen način bomo to dosegli.

Čeprav je t.i. bolonjska reforma ustaljeni izraz »znanje« zamenjala za »veščine« in »kompetence«, ostaja v zvezi s poklicem pravnika nekaj resnic, ki jih reformatorska retorika

¹ Klaus Schwab, Thierry Malleret COVID-19: The Great Reset, World Economic Forum 2020.

² Gl. npr. Naomi T. Fitter, Nisha Raghunath, Elizabeth Cha, Christopher A. Sanchez, Leila Takayama, and Maja J. Matarić, Are We There Yet? Comparing Remote Learning Technologies in the University Classroom, IEEE ROBOTICS AND AUTOMATION LETTERS, VOL. 5, NO. 2, APRIL 2020, 2706 ss <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=8978487>, Burbules, N.C. & Callister, T.A. (2000). Universities in Transition: The Promise and the Challenge of New Technologies. *Teachers College Record*, 102(2), 271. Retrieved April 6, 2021 from <https://www.learntechlib.org/p/89869/>. Kim Watty, Jade McKay*, Leanne Ngo, Innovators or inhibitors? Accounting faculty resistance to new educational technologies in higher education, *Journ. Of Account. Ed.* 36 (2016), 1-15; <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0748575115300245?token=B2160A3FF7D4097ECD0AE3EF9BA1B4B1E405CBFD1DB85646BEAF337AEDF5B22AE8C028CC1D52313359AAD544F8A5BEA3&originRegion=u-west-1&originCreation=20210406093120>

³ Gl. npr. Hans Tapparita, The Future of College Is Online, and It's Cheaper, *The New York Times*, May 25, 2020.

ne more zastreti. Prva resnica je, da je pravno znanje celovit pojem, ki se kaže v poznavanju veljavnega prava in temeljnih pravnih načel ter obvladovanju pravne metode. Zato ga ni mogoče razbijati na posamezne veščine, kompetence ipd.

Druga resnica, ki se je moramo zavedati, je, da je pravni poklic poslanstvo, za katerega ni dovolj védnost. Če naj pravo s pomočjo in preko odločitev pravnikov zagotavlja mirno sožitje v družbi, potem je zmožnost komuniciranja z ljudmi in ne samo z ekranom bistven del pravnega znanja in izobrazbe.

Tretja resnica je, da je bistvena naloga pravnega poklica kot poslanstva v krepitvi in udejanjanju temeljnih pravnih in etičnih vrednot. Ločitev pravnega poklica in prava nasploh od teh vrednot odpira vrata možnosti neslutnih zlorab v imenu prava, kakršnim smo bili priča v preteklosti. Bistvena prvina pravnega izobraževanja je torej posredovanje teh vrednot. Tega ni mogoče doseči le z besedo, marveč je potreben tudi zgled.

Prvi sklep, ki sledi iz navedenih trditev - če jih kajpak sprejmemo kot utemeljene - je, da samo virtualni način študija ne more zagotoviti vseh prvin pravniške izobrazbe, in da tehnologija kljub vsem njegovim napakam in pomanjkljivostim ne more nadomestiti živega učitelja. Tehnologija zaenkrat zagotavlja reproduktivno znanje, ni pa še zmožna sprejemati in utemeljevati vrednostnih odločitev oziroma ustvarjalno posegati v proces pravnega odločanja. Reprodktivno znanje, ki ga pridobimo z učenjem veljavnega prava, njegovih razlag in komentarjev ter pravne teorije, je mogoče nadgraditi v ustvarjalno znanje le s pomočjo izmenjave misli, razprav in soočanjem mnenj, ki so temeljna značilnost resničnega akademskega okolja. Akademska vzdušje je v veliki meri socialni pojav, ki nastaja s stiki »v živo« in ga je bistveno težje, če sploh, ustvariti v virtualnem prostoru. Podobno velja za skupinsko delo in osebne stike, ki se vzpostavijo v času študija in lahko pomembno sooblikujejo poklicne poti diplomantov ter prispevajo h kakovosti njihovega dela.

Ob iskanju srednje poti med uporabo informacijske tehnologije in tradicionalnim načinom študija velja predvsem izrabit prednosti vsake od obeh možnosti. Čeprav se zdi ob sedanjem védenju in izkušnjah tradicionalni način študija s fizično navzočnostjo nenadomestljiv, velja v prihodnje izrabit tudi vse tiste kakovosti virtualnega načina, ki pomenijo dodano vrednost in lahko dopolnijo možnosti prvega. Strah, da bi s tem v zgradbo pravnega študija pripeljali trojanskega konja, je verjetno pretiran, čeprav realen. Če se spomnimo prehoda od pisanja s pisalnim strojem na pisanje s pomočjo računalnika, vidimo, kako težko, če ne že kar nemogoče je kombinirati oboje. Čeprav tudi to ni izključeno, bi se morali tudi to pot izogniti revoluciji in si prizadevati za nadgrajevanje in razvoj. Ob tem bi morali imeti ves čas pred očmi cilj pravnega študija, ki ga pooseblja diplomant kot dober in pošten pravni strokovnjak.

Razmisleke o uvajanju novih tehnologij bi moral spremljati iskren občutek odgovornosti za študente. Zavedati bi se morali, da ni isto, ali se s spoznanji tisočletnega razvoja prava prvič srečam doma na kavču, ali v realnem »hramu modrosti« v družbi svojih kolegic in kolegov. Ustvarjalnega ozračja predavalnice ne more nadomestiti virtualna učilnica, v kateri koncentracijo neprestano ogrožajo elektronska sporočila, brskanje po spletu, hladilnik ali celo videoigrice. Resnična predavalnica ustvarja intelektualni vzgon, ki ga ekran ne more prenesti v domači kabinet. Tudi čakanje na izpit skupaj z ostalimi kandidatinjami in kandidati je drugačno, kot če čakam doma sam pred računalnikom.

Razmisleke o uvajanju virtualnega pouka v času po pandemiji bi morali odgovorno soočiti z vprašanjem, kaj nas k temu v resnici navaja oziroma kakšno korist bodo imeli od tega naši študentje. Če razen tega, da bomo del trenda, in da je učenje od doma cenejše in bolj udobno, ne bomo našli nobenega vsebinskega razloga, potem bo edino odgovorno ostati pri ustaljenem načinu.

Nič manjši zalogaj kot soočenje z novimi tehnologijami ne predstavlja posredovanje temeljnih pravnih in etičnih načel, ki so nujna podlaga za udejanjanje pravičnosti kot

temeljnega poslanstva pravnih poklicev in prava nasploh. Na tem področju je uporaba informacijske tehnologije najmanj primerna. Čeprav je tudi ta vidik pravnega poklica v veliki meri odvisen od znanja, ga ni mogoče posredovati zgolj racionalno, saj bo na ta način postal predvsem opazen razkorak med teorijo in prakso. Ker gre pri posredovanju temeljnih pravnih in etičnih načel za iskanje ideala, ki obstaja v realnem življenju le kot približek in prizadevanje, je zgled, ki bi ga morali dajati učitelji, za uspeh tovrstnega prizadevanja ključnega pomena. Povsem trivialne stvari kot so zanesljivost, zavzetost, dostopnost, korekten odnos na izpitih ipd. lahko pomembno, če ne kar odločilno vplivajo na to, kakšno podobo prava in tistega, kar je prav, bo pridobil študent, ki je prišel na fakulteto z resnim namenom postati dober in odgovoren pravnik. Učitelji in sodelavci bi se morali zavedati svoje tovrstne odgovornosti.

Čeprav je pri ocenjevanju učiteljev v habilitacijskih postopkih količina v veliki meri izrinila kakovost in igra pedagoško delo le podrejeno vlogo v tem procesu, se vloga učitelja na pravni fakulteti ne konča z raziskovalnim delom. Če hoče prispevati svoj delež k oblikovanju pravnika kot »svečenika prava« potem mora biti, če parafraziramo rek, da študentje niso posode, ki jih moramo napolniti, temveč svetilke, ki jih je treba prižgati, vsak učitelj svetilnik, ki bo zmožen s svojim delom in zgledom kazati pot ter v študentih prižgati plamen za iskanje novih spoznanj in predvsem za konkretno udejanjanje pravičnosti.

Dovolite mi, da se ob dnevu fakultete njenemu vodstvu in vsem, ki na njej delate ali študirate, zahvalim za vaš prispevek k ugledu in kakovosti fakultete. Voščilom ob njenem rojstnem dnevu dodajam iskreno željo, da bi tudi v prihodnje zmogla trezno in učinkovito iskati ter najti odgovore na izzive trenutka in pri tem ohranjati spodobnost, dostojanstvo in ugled.

Naj živi, raste in cveti – *vivat, crescat, floreat.*

Hvala Vam!

Janez Kranjc